

УДК 373.3.016:78
DOI 10.31654/2663-4302-2020-PP-1-85-90

Чабан-Чайка С. В.

кандидат педагогічних наук, доцент Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

УРОК МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА – ОСНОВНА ФОРМА МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ

Урок музичного мистецтва є основною формою музичної освіти учнів загальноосвітніх шкіл, від організації та проведення якого залежить вирішення завдань музичної освіти. У статті розглянуто специфіку проведення уроків музичного мистецтва з учнями початкових класів.

***Ключові слова:** уроки музичного мистецтва, учні, педагогіка, музична освіта, виховання, музичне сприймання.*

Сучасна педагогіка розглядає урок як динамічну варіантну форму організації процесу цілеспрямованої навчально-пізнавальної взаємодії вчителя і учнів, спрямованої на вирішення освітніх завдань. Це цілісний, логічно завершений, обмежений у часі, регламентований обсягом навчального матеріалу основний елемент педагогічного процесу, який забезпечує активну і цілеспрямовану навчально-пізнавальну діяльність учнів певного віку і рівня підготовки. Як цілісна система, урок реалізує освітню, виховну і розвиваючу функцію навчання. Він є частиною навчального курсу, окремої теми і посідає відповідне місце в системі навчального предмета, вирішуючи лише йому властиві в даний момент дидактичні завдання [4].

Досліджуючи специфіку проведення уроків музичного мистецтва з учнями початкових класів, ми брали за основу висновків науковців у царині педагогіки та музикознавства: О. Апраксіної, Н. Ветлугіної, Д. Кабалевського, О. Ростовського.

Урок музичного мистецтва є основною формою музичної освіти учнів загальноосвітніх шкіл та повинен відповідати тим основним вимогам, які ставляться до уроків з інших предметів. "Водночас специфіка спілкування учнів з музикою передбачає "переінтонування" змісту загальнодидактичних вимог у відповідності з їх спрямованістю на досягнення музики як мистецтва, що зумовлює необхідність врахування вчителем специфіки уроку музичного мистецтва як уроку мистецтва" [4, с. 46].

Мета статті: розглянути специфіку проведення уроків музичного мистецтва з учнями початкових класів.

Сучасний урок музичного мистецтва повинен відповідати таким вимогам:

- спрямованість кожного уроку на досягнення загальної мети музичної освіти – формування музичної культури учнів як невід'ємної частини їх духовної культури; на вирішення в єдності трьох провідних завдань: розвиток емоційного, усвідомленого і діяльнісно-практичного ставлення учнів до музики;
- чітке усвідомлення вчителем мети і завдань уроку, визначених ним відповідно до загальної мети і завдань музичної освіти учнів, конкретної теми і змісту уроку;
- опора на закономірності й принципи музичної освіти;
- відповідність між завданнями, змістом, формами і методами навчання і рівнем музичного розвитку учнів;
- поєднання колективної, групової та індивідуальної форми роботи на уроці;
- постійне збагачення учнів музичними знаннями і вміннями, і на цій основі систематичний розвиток їхніх музичних здібностей;
- використання методів педагогічного впливу, що відповідають природі музичного мистецтва й активізують музично-творчі здібності учнів;
- стимулювання учнів до творчого самовираження в музичній діяльності;
- позитивне спрямування загальної емоційної атмосфери на уроці;

- диференційований підхід до учнів з урахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей, можливостей, прагнень, сподівань, інтересів, потреб, смаків тощо [5, с. 62].

Організація уроку музичного мистецтва вимагає осмислення музичної діяльності учнів для підпорядкування усіх її видів темі уроку, семестру і вирішення освітніх завдань – навчальних, виховних, розвивальних. Як результат творчості вчителя, урок музики володіє величезною силою емоційного впливу на внутрішній світ учня, пробуджує інтерес до музики, потребу у спілкуванні з нею.

Особливості шкільного уроку музичного мистецтва визначається специфікою музичного мистецтва, в якому емоційна сфера відіграє визначальну роль. Тому пізнання художнього світу музики, яке відбувається в процесі навчання, не може зводитися тільки до роботи думки, а має органічно поєднувати свідомість і почуття. Це визначає головну особливість уроку музичного мистецтва – урок мистецтва. Музика має сприйматися як живе й захоплююче явище, тому таким же живим і цікавим має бути навчання. Важливо, щоб спілкування з музикою виявляло особистісне ставлення, власне переживання школяра. Це визначає наступну особливість уроку музичного мистецтва – обов'язкова єдність емоційного і свідомого у процесі пізнання і творення музики [1].

Музична діяльність учнів пов'язана зі сприйманням, виконанням і творенням музики, вимагає відповідних навичок і вмінь. Для того, щоб вміння учнів були не лише технічними (спрямованими на вироблення певної навички), а й мати художнє (естетичне) забарвлення. Тому однією з важливих характеристик уроку музичного мистецтва є неодмінна єдність художнього і технічного, коли робота над технікою виконання водночас є роботою над його виразністю. При цьому оволодіння навичками є засобом для досягнення цілі – художнього виконання музичного твору.

До особливостей уроку музичного мистецтва відноситься колективна форма музичної діяльності: усі учні одночасно слухають і виконують музичні твори, аналізують їх, обмінюються враженнями. Колективна музична діяльність дає школярам змогу пережити стан єднання з іншими учнями, відчути себе виконавцем, слухачем, композитором, людиною, здатною самовиразитися за допомогою творів музичного мистецтва.

Для уроків музичного мистецтва початкових класів характерним є постійна зміна видів діяльності, що допомагає підтримувати інтерес і увагу учнів. Уся діяльність на уроках має об'єднуватися спільною темою, якій би підпорядковувалися окремі елементи. Це дає змогу досягти цілісності уроку, єдності усіх його складових частин, оскільки в основу його побудови покладено не види діяльності учнів, а різні грані музичного мистецтва як єдиного цілого. Згідно з концепцією Д. Кабалевського, стрижнем уроку, що забезпечує його цілісність, є відповідна тема [3].

Методика проведення уроку музичного мистецтва в початкових класах значною мірою визначається його типом. У педагогіці існує кілька підходів до класифікації уроків, кожен з яких вирізняється певними ознаками й особливостями. Зокрема, уроки класифікують на основі дидактичної мети, змісту і способів проведення уроку, методів навчання, способів організації навчальної діяльності учнів. Відповідно до цього, виокремлюються такі основні типи уроків: урок засвоєння нових знань; формування навичок і вмінь; урок застосування знань, навичок і умінь; узагальнення і систематизації знань; урок перевірки знань, умінь і навичок; комбінований урок [3].

За своїм змістовним наповненням уроки музичного мистецтва можна віднести до комбінованого типу, оскільки в кожному з них зазвичай представлено декілька дидактичних цілей, у різних варіантах поєднуються всі основні види навчальної діяльності: вивчення нового матеріалу, його закріплення, перевірка засвоєння знань і вмінь тощо. Відповідно до тематичної побудови програми виділяються такі типи уроків музичного мистецтва: урок введення в тему, урок поглиблення теми, урок узагальнення теми. Окремо можна виділити підсумкові уроки та уроки-концерти.

Головною ознакою уроку введення в тему є наявність у його змісті початкової інформації щодо теми; пошукової ситуації, в якій учні, розглядаючи музичний матеріал під новим кутом зору, заданим темою, і спираючись на набутий життєвий і музичний досвід, роблять перші узагальнення. Особливістю уроку поглиблення теми

є наявність у його змісті нового знання, що виступає однією з граней теми. На основі сприймання музики і роздумів про неї, активного музикування учні мають виділити і усвідомити нову для них якість теми. Цьому сприяє активізація наявного життєвого і музичного досвіду, необхідного для поглиблення теми [4].

Урок музичного мистецтва є складною структурою, основними компонентами якої є мета, завдання, зміст, форми і методи навчання, які у свою чергу є складними підструктурами. Структура уроку залежить від мети, завдань і змісту конкретного уроку. Конкретна мета певного уроку може визначати включення різних видів музичної діяльності, їх послідовність, спрямованість на забезпечення цілісності уроку. До змісту уроку входять твори, різні за характером і настроєм, тому для досягнення його цілісності необхідно визначити його структуру, послідовність різних видів музичної діяльності. Продумуючи емоційний план уроку, перехід від одного твору до іншого, вчитель має підтримати необхідний емоційний стан, використовуючи прийоми переключення уваги школярів.

Д. Кабалевському належить ідея побудови уроку музичного мистецтва як своєрідного драматургічного твору, в якому є вступ, що визначає емоційну спрямованість усього уроку; композиція уроку, що поєднує в собі контрасти і тотожність різних за характером музичних творів, різні форми і види музичної діяльності, характер спілкування вчителя і учня; емоційно-естетична кульмінація уроку, пов'язана зі сприйманням або виконаннями учнями яскравого музичного твору; закінчення уроку твором певного змісту і характеру, що логічно завершує загальну композицію уроку [3].

Складовими частинами композиції уроку музичного мистецтва є її образність і змістовність, відповідність форми і тексту, діалогічність і асоціативність, оптимальний розподіл часу між взаємопов'язаними між собою елементами уроку, прогнозування емоційної та інтелектуальної складових уроку. Композиція уроку має включати також інтонаційно-сміслові віхи, в яких у концентрованому вигляді знаходили б втілення основні ідеї уроку, тобто логіка розгортання музично-педагогічної думки.

Для учнів молодшого шкільного віку навчання музичному мистецтву вимагає особливої уваги. Вже з перших уроків вчитель має привчати учнів до правил поведінки в класі, до того, що під час звучання не можна займатися сторонніми справами, розмовляти. Неодмінною умовою уроків має стати простота і лаконічність вимог до учнів, одноразовий показ зразка виконання кожної вимоги чи правила, заохочення дітей до правильної поведінки. Учні молодшого шкільного віку мають постійно знаходитися у русі, оскільки цей вік дітей передбачає активність і часту зміну форм та видів діяльності. Важливо знайти правильне співвідношення ігрових і навчальних форм діяльності у класі. З цієї метою доцільно якомога частіше використовувати в навчальній роботі ігрові форми і водночас вчити дітей спостерігати музичні явища, порівнювати їх, знаходити спільне і відмінне. На чільному місці мають бути сприймання і виконання, адже цей процес передбачає розвиток музичних уявлень. Важливо створити умови для творчої активності кожного учня. Музична творчість активізує фантазію учнів, спонукає до самостійних пошуків форм втілення свого задуму, сприяє глибшому сприйманню музики. Важливим стимулом для творчості є створення на уроці пошукових ситуацій. Це і впізнання музичних жанрів за їх характерними ознаками, знання мелодій у різному тембровому звучанні, знаходження виконавських засобів для втілення певного образу [60].

Уроки музичного мистецтва в початкових класах загальноосвітніх шкіл будуються за принципом "мозаїки, калейдоскопу". Як правило, учні на уроці слухають 2–3 твори, співають поспівки і пісні, виконують довільні і танцювальні рухи, підбирають темброво-ритмічні супроводи, розмірковують про музику, приймають участь у музичних іграх. Важливим для сприймання та активізації уваги учнів є чіткі і зрозумілі пояснення вчителя, необхідним є поєднання групової та колективної роботи учнів. При доборі творів для вивчення та виконання вчитель має дотримуватися певних правил та вимог:

- вправи мають бути короткими, простими, виразними і вимагати осмисленого й емоційного виконання. Слід уникати нецікавих і формальних вправ. Найпростіша пісенька має розкривати учням художній образ;

- займатися ними на кожному уроці слід лише кілька хвилин, не перевтомлюючи дітей і не ставлячи їм надмірно високих виконавських завдань;
- не слід одразу вимагати від учнів бездоганної якості виконання адже успіх приходить лише в результаті систематичної роботи [2].

Оскільки на одному уроці звучить кілька пісень, слід подбати про те, щоб завдання роботи над ними були різними: з однією піснею учні тільки знайомляться, іншу вивчають, наступну повторюють як добре вивчену. Робота над різним пісенним матеріалом дозволяє переключати увагу дітей, тим самим активізуючи їх. Зокрема, розучування нової пісні вимагає більшого напруження уваги, слухової зосередженості, але меншого вокального навантаження. Повторення вивчених пісень не вимагає такого напруження, але значно зростає співацьке навантаження.

Наприкінці уроку учні молодшого шкільного віку втомлюються, починають відволікатися, потребують активних дій. Тому в різні моменти уроку слід надавати дітям можливість рухатися, співати не тільки сидячи, а й стояти, виступати в ролі "диригентів" у процесі слухання музичних творів, грати на уявних інструментах. Є ціла низка причин, які послаблюють увагу учнів. Одна з них – втома, що настає досить швидко, якщо учні виконують важкі, нецікаві, одноманітні завдання. Постійна слухова увага може викликати стомленість, байдужість до музики, навіть негативне ставлення до неї, зниження сприйнятливості, перенасичення музичними враженнями. Тому вчителю слід ретельно готуватися до уроку музичного мистецтва, щоб він пройшов плідно і захоплює [2].

Ефективним засобом попередження надмірної втомлюваності учнів на уроці є музично-ігрові розминки. Часто вчитель про них згадує лише в тому випадку, коли учні стомилися і стали неуважними. Найбільша ефективність музичних розминок досягається при різноманітності їх форм і змісту, наявності ігрових моментів. Можна проводити такі розминки:

- танцювальні (всі рухи довольні, бажані можуть підспівувати);
- ритмічні (відрізняються від танцювальних чіткішим виконанням рухів);
- мовно-рухові (колективне читання дитячих фольклорних текстів і виконання рухів);
- наслідувальні (імітація гри на різних музичних інструментах).

Учителю слід ретельно обдумувати план кожного уроку, дотримуючись генеральної лінії програми, не захоплюватися окремими видами роботи, не підмінювати прагнення до кінцевої мети (формування основ музичної культури учнів) намаганням досягти успіху в одному з видів діяльності. Деякі вчителі не можуть уникнути спокуси домогтися на уроці засвоєння цікавої гри та її бездоганного проведення, або поєднати виконання пісні з добре підібраним супроводом та злагодженим веденням хороводу. Це вимагає тривалих тренувань, численних повторень якоїсь дії. Слід пам'ятати, що якщо вчитель знаходить задоволення у нагромадженні педагогічних прийомів замість того, щоб разом з учнями проникати в глибинні скарби музики і у такий спосіб досягати впливу музичного мистецтва на дітей, він ніколи не дійде рівня вимог духовного росту дитини. Не слід перетворювати урок на розвагу. Певне розумове і фізичне напруження учні повинні відчувати у навчальній діяльності, оскільки це сприяє розвитку особистості. Відомо, що відсутність труднощів знижує інтерес до будь-якої діяльності, тому певна втомленість дітей на уроці музики цілком природна. Навчаючи учнів співу, прийомів музикування, слід опиратися на вроджену здатність дітей до наслідування. Однак наслідувальний спосіб навчання, якщо лише ним обмежитися, легко набуває бездумного, механічного характеру. Тому необхідно заохочувати дітей до вільного вираження у співі та грі власних почуттів і уявлень, розвиваючи їхню фантазію, вчити стежити за розвитком музики, обмінюватися враженнями, порівнювати твори, виражати їх зміст пластичними рухами. Головне, не давати учням готових оцінок і суджень, які вони мають запам'ятати, а ставити їм запитання, на які б вони самостійно знаходили відповіді. Важливо звільняти учнів від побоювань висловити неправильну думку, вчити їх мати власне судження і вміти його аргументувати [4].

Ефективність уроку музичного мистецтва значно підвищується, якщо вчитель не викладає готові істини, а керує процесом самостійного їх відкриття й засвоєння

учнями, формує потрібні для нього розумові дії та операції. Важливо створити умови для виникнення в учнів бажання виразити свої враження і переживання у процесі виконавської діяльності, сприймання музики чи засвоєння музичних знань. Уміння вислухати учня, стати на його позицію, вважати її такою ж самодостатньою, як і свою власну, є необхідною умовою занять музикою, створення творчої атмосфери на уроці музичного мистецтва. Емоційний аспект є визначальним для художньо-педагогічного спілкування. Лише встановлення емоційно-духовного зв'язку між учнями і музичним твором сприятиме досягненню його естетичного змісту. Цей чинник набуває на уроках музичного мистецтва вирішального значення. Необхідність емоційного налаштування учнів на сприймання музики відбита у понятті "емоційна драматургія уроку". Саме використання цієї стратегії у побудові уроку є одним із засобів активізації емоційного ставлення школярів до музики, створення атмосфери зацікавленості музичною діяльністю.

Отже, урок музичного мистецтва є основною формою музичної освіти учнів загальноосвітніх шкіл. Тому від організації і вдалого проведення уроків залежить вирішення завдань музичної освіти. Кожен урок повинен бути завершеним і цілісним, і водночас бути частиною системи уроків, пов'язаних між собою загальною метою і загальними завданнями.

Література

1. Апраксина О. А. Методика музыкального воспитания в школе: учебн. пособ. Москва: Просвещение, 1983. 224 с.
2. Ветлугіна Н. Музичний розвиток дитини. Київ: Музична Україна, 1978. 256 с.
3. Кабалеvський Д. Б. Про трьох китів та про інші цікаві речі. Київ: Муз. Україна, 1973. 190 с.
4. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в початковій школі. Тернопіль: Богдан, 2000. 215 с.
5. Ростовський О. Я. Педагогіка музичного сприймання. Київ: ІЗМН, 1997. 248 с.

References

1. Apraksina O. A. Metodika muzyikalnogo vospitaniya v shkole: uchebnoe posobie. M.: Prosveschenie, 1983. 224 s.
2. Vetlugina N. Muzichniy rozvitok ditini. K.: Muzichna UkraYina, 1978. 256 s.
3. Kabalevskiy D. B. Pro troh kitlv ta pro lnshl tsikavil rechl. K.: Muzichna UkraYina, 1973. 190 s.
4. Rostovskiy O. Ya. Metodika vikladannya muziki v pochatkovly shkolli. Ternopl: Bogdan, 2000. 215 s.
5. Rostovskiy O. Ya. Pedagoglka muzichnogo spriymannya. K.: IZMN, 1997. 248 s.

Chaban-Chaika Svitiana

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Kamyanets-Podilsky National University named after Ivan Ogienko

LESSON OF MUSIC ART – THE MAIN FORM OF MUSIC EDUCATION OF STUDENTS OF SECONDARY SCHOOLS

The article deals with the specifics of conducting music art lessons with elementary school students. The lesson of musical art is the main form of musical education of secondary school students, whose organization and conduct depends on the tasks of musical education. The lesson of musical art is a complex structure, its main components are the purpose, task, content, forms, and teaching methods, which in turn are a complex substructure. The structure of a lesson depends on the purpose, objectives, and content of a particular lesson. The specific purpose of a particular lesson can determine the inclusion of different types of music activities, their sequence, and focus on ensuring the integrity of the lesson.

Organization of a musical art lesson requires understanding of the musical activity of the students in order to subordinate all its types to the subject to the lesson, semester and solve learning tasks, i.e. educational, awareness-raising, and developmental. As a result of a creative approach on the part of the teacher, the music lesson has a huge force of emotional influence on the inner world of the student, awakens interest in music, and the need to communicate with it. Features of the musical art lesson at school are determined by the specificity of musical art, in which the emotional sphere plays a decisive role. Therefore, knowledge of the artistic world of music, which emerges in the process of learning, cannot be reduced only to the work of thought, and must organically combine consciousness and feeling. This determines the main feature of the musical art lesson – a lesson in art.

The lesson of musical art is the main form of musical education of secondary school students. Therefore, organization of the successful teaching of music depends on the tasks of musical education. Each lesson must be complete and integral, and at the same time be part of a system of lessons related to each other by the general purpose and general tasks.

Key words: musical art lessons, students, pedagogy, musical education, education, musical perception.